

tovní i jiné občanské organizace. Založil a provozoval vlastní sdělovací prostředky, vlastní rozhlasové stanice, v souvislosti s modernizací sdělovací techniky si každý ze segmentů vytvořil vlastní televizní programy. Každý segment rovně prosazoval vlastní vzdělávací systém (pro historiky, ale i politology je nesporně zajímavým faktem, že v tomto systému zaujímaly „národní dějiny“ jen zlomek času osnov výuky dějepisu na základních školách).

Nizozemský příklad je však jen jednou, byť nesporně velmi výraznou ukázkou specifik tzv. malých evropských zemí, které připoutaly v šedesátých letech pozornost politologů zabývajících se jak komparací demokratických politických systémů, tak problematikou demokracie. A. Lijphart proto nebyl zdaleka jediným, kdo poukázal na skutečnost, že se v Evropě vyskytují četné případy zemí, pro něž je typické členění občanů do různých skupin-segmentů, přičemž lze jen stěží hovořit o tom, že by tyto země nepatřily mezi demokratické. Vznikly tak studie věnované vedle Nizozemska i politickému systému Švýcarska (H. Daalder, G. Lehmbruch, J. Steiner), Belgie (M. Covell, V. R. Lorwin) a Rakouska (W. T. Bluhm, A. Diamant). Všechny si kladly jeden cíl: pochopit příčiny a důsledky formování demokratického politického systému v těchto specifických sociálních podmínkách.

13.3 Návaznost teorie konsociační demokracie na starší koncepce

Konsociační demokracie byla ve svých počátcích formulována jako politický systém schopný řešit napětí v pluralitních společnostech způsobem, který by zabránil vyostření konfliktů a následnému nahrazení demokratického systému nedemokratickým. V tomto ohledu ji lze chápat i jako specifické vyústění pluralitních koncepcí amerických politologů, jakými byli A. F. Bentley, D. B. Truman či nejnověji R. Dahl. Pojem skupinového zájmu se však rozšířil o rozměr etnický, kulturní, jazykový a v neposlední řadě i regionální, resp. územně určený.

Přesto je nutné zdůraznit, že pojem pluralismus (pluralita) v souvislosti s touto novou teorií zaznamenal výraznou proměnu. Sociálně odlišné skupiny se v něm postupně promíchaly s „novým“ typem skupin, takže hrozilo, že pojem pluralitní společnost ztratí svůj původní obsah. V politologické literatuře se proto začaly objevovat nové přívlastky pojmu pluralita, které měly zvýraznit, o jaké rozčlenění společnosti se v daném případě jedná. Například Val Lorwin (1971) používá pro bližší určení charakteru pluralitní společnosti rozdělené „novými“ hranicemi termín *segmentovaný pluralismus* (segmented pluralism). Podstatné na této snaze bylo pouze výrazněji oddělit i v pojmové

rovině vnitřní rozdíly, které odrážejí složitost společenské struktury a mohou ovlivnit (či ovlivňují) charakter a fungování politických institucí.

13.4 Trojí pojetí konsocionalismu

Již po několika letech většího zájmu o principy fungování konsociačních politických systémů dospěli někteří autoři, jako např. Hans Daalder, k závěru, že je třeba rozlišovat jednotlivé texty s ohledem na koncepční přístup autorů k pojmu konsociační. Ve svém rozsáhlém recenzním přehledu z roku 1974 shrnul a utřídil dostupnou literaturu a rozlišil pět odlišných interpretací spojených s užitím daného pojmu. Konsocionalismus vyjadřoval jednak (1) specifické rozštěpení společnosti jako prostý fakt, tedy konstatování tohoto štěpení, jednak byl používán některými autory jako (2) pojem označující stupeň a charakter politického a sociálního rozštěpení. Stejně tak byl (3) synonymem určité formy jednání elit. Nikoli vzácně se však objevoval i jako (4) označení určitého privilegia, kterého se dostalo výlučně vývoji demokratického politického systému v malých západoevropských zemích. Avšak ani užití pojmu konsociační ve smyslu (5) označení takové formy politického systému, která má v sobě obsažen zárodek svého zrušení, tedy jako výrazu pro jistou podobu „sebeničící hypotézy“, nebylo zcela výjimečné. Z těchto možností však v dalších letech systematického studia vykristalizovala tři pojetí, s nimiž se lze v rozhodujícím počtu prací setkat dodnes.

- Jednak je tento pojem spojován se zcela specifickým typem *sociální struktury společnosti*. V tomto kontextu pak zdůrazňuje odlišnosti ve stupni její segmentace náboženské, jazykové, etnické, kulturní, případně sociální.
- Druhým pojetím je konsocionalismus chápáný jako *model chování elit* a vztahu těchto elit k masám. V této vazbě je používán především jako pojem označující specifický typ rozhodovacího procesu zaměřeného přednostně na regulaci konfliktů. Odtud také pramení původní Lijphartův termín *politics of accomodation*, stejně tak i Bluhmův termín *contractarian democracy*, užitý pro označení politického systému Rakouska po druhé světové válce, či Lehmbruchovy termíny *Konkordanzdemokratie* a *Proporzdemokratie*. Posledně zmíněné pojmy vyjadřují důraz na podíl elit na rozhodování prostřednictvím oboustranné shody (spíše než uplatňováním většinového principu) a na vzájemnou vazbu mezi koaličními partnery.
- Třetí pojetí konsocionalismu se vztahuje k formě *politické kultury*, vycházející ze specifických historických podmínek daných společnostmi.

I když je pro pochopení koncepčních nuancí konsocionalismu důležité věnovat se jejich rozboru odděleně, je nutné současně zdůraznit, že striktní vymezení obsahu tohoto pojmu vázané na jeden jediný rys v žádné ze studií ne-

nalezneme. Ve všech dochází k prolínání různých hledisek. Je tedy oprávněné hovořit spíše o určité směsi obsahů skrytých pod zastřešujícím pojmem s tím, že jedno z naznačených pojetí je vždy pro konkrétní studii (autora) určující, prvořadé.

13.4.1 Konsocialismus jako výraz segmentace společnosti

Jak již bylo řečeno, konsocialismus je výraz označující určitý charakter sociální segmentace (sociálního štěpení – tzv. cleavage) společnosti (vedle politologů mu proto značnou pozornost věnují i sociologové). Navazuje tak na rozsáhlou, koncepčně výraznou a empiricky podloženou práci S. Rokkana a S. M. Lipseta, která se zaměřila na vývoj typů politických stran v Evropě v 19. století, jenž provázal „dvě revoluce“ – průmyslovou a národní. (Lipset, Rokkan, 1967, přetisk Mair, 1990) Současně staví na snad nejlépe zpracovaném a známém příkladu segmentace nizozemské společnosti, tzv. konceptu *verzuiiling*, který se stal v politologii natolik populárním, že již většinou ani nebývá z nizozemštiny překládán (blíže např. Rokkan, 1977; Lijphart, 1968; Zuckerman, 1975).

Co je podstatné pro aplikaci, resp. úspěšné prosazení konsociačního modelu politického systému, to není pouhá přítomnost segmentace společnosti. Vnitřní sociologicky zjiřitelné a doložitelné členění podle náboženských, etnických, jazykových či jinak definovaných hranic není dostatečné. Podstatná je „schopnost“ těchto hranic dát členům jednotlivých segmentů výraznou *kulturně-politickou orientaci*, jakýsi trvalý výhled do budoucna (a v kontextu budování specifické identity samozřejmě i do minulosti). Podle Lijpharta je pro konsociační pluralitní společnost podstatná relativní samostatnost segmentů, mezi nimiž chybí výraznější komunikační spojení. Toto spojení je nahrazeno – a vyváženo, má-li systém fungovat – spoluprací na úrovni elit.

13.4.2 Konsocialismus jako výraz chování elit

Konsocialismus elit patří ke stěžejním myšlenkám celé teorie. Lijphart pokládá model chování elit za ústřední hodnotu celého systému, za rys, který – jako jediný – je schopen působit proti dezintegračním tendencím. Jaké jsou podmínky, které by příslušníci elit měli dodržovat a rozvíjet? Lijphart (1968) se domnívá, že:

- si musí být vědomi nebezpečí a krizí, které s sebou fragmentace společnosti přináší;

- musí být ochotni uchovat systém a snažit se o posílení jeho soudržnosti a stability;
- musí být schopni vzájemně spolupracovat a překračovat tak meze dané segmentálními, resp. subkulturními hranicemi;
- musí dokázat předložit společnosti návrhy řešení problémů, které by byly všeobecně přijatelné, tj. sladovat zájmy různých segmentů.

V neposlední řadě musí elity rovněž trvale usilovat o snižování napětí mezi členy segmentů a současně formulovat jejich zájmy tak, aby byly přijatelné (tj. mohly být tolerovány) i příslušníky jiných skupin. Lehbruch navíc poznamenává, že pevné zakotvení systému kooperace v legislativě v tomto typu společnosti napomáhá k uchování modelu spolupráce i v situacích, kdy se napětí mezi segmenty změní. Právě tento předpoklad patří ke kritizovaným momentům celé teorie. Důvodem je, že segmentální společnost fungující na základě konsocialismu by prakticky vyžadovala striktní oddělení segmentů. Zabraňovala by možnosti navázat užší spolupráci na jiné než nejvyšší, tj. elitami tvořené, rovině. Je sice oprávněné předpokládat, že určitá zakonzervovanost politického systému je nejen možná, ale i reálná (a to ve všech typech politických systémů). Musí však být rozštěpení společnosti skutečně významné i poté, kdy byl na jeho podkladě již jednou systém kooperace a konsenzu vytvořen? Nelze přece předpokládat, že to rozštěpení, které se stalo podkladem formování konsociačního politického systému, si zachová trvalou hodnotu. Proč by nemohlo dojít k posunům třeba v souvislosti s hospodářským rozvojem v některých geografických oblastech?

Stejně sporný je i předpoklad, že by soudržnost výrazně oddělených segmentů byla dlouhodobá. Lijphart (1977, s. 55–61) však tento rys konsociačních demokracií hodnotí jako zásadní, ba dokonce hovoří o „naučeném modelu jednání elit“ či o „schopnosti elity“ posilovat segmentaci společnosti. Tu pokládá za výraznou záruku dlouhodobějšího uchování daného politického systému jako celku. Vidí v tom i značnou šanci pro mnohé nekonsociační pluralitní společnosti. Model naučeného chování se jeví jako snadno přenosný, a tudíž i bez větších problémů využitelný tzv. politickými inženýry, tedy zainteresovanými tvůrci pravidel demokratické soutěže v heterogenním sociálně-kulturním prostředí.

Jaké jsou tedy vhodné podmínky, které umožňují zavedení (a napomáhají i uchování) tohoto typu demokracie? Lijphart je rozděluje do tří okruhů vztahů:

- *vztahy mezi elitami jednotlivých subkultur,*
- *vztahy mezi subkulturami na úrovni mas,*
- *vztah elita–masa v rámci každé ze subkultur.*

Vztahy na úrovni elit

Lijphart (1968, s. 216–219) vyzdvihuje tři důležité aspekty, které posilují roli elit v segmentovaných společnostech a současně umožňují představitelům jednotlivých segmentů výrazně se podílet na posilování soudržnosti systému jako celku.

Patří sem na prvním místě *vnější ohrožení systému*, nejčastěji v době války. To bylo počátečním impulzem pro vytvoření výrazné kooperace mezi elitami jednotlivých subkultur např. v Nizozemsku během první světové války nebo v Libanonu v průběhu druhé světové války. Nebo – jak dosvědčuje švýcarský příklad – stávající spolupráci ještě výrazně posílilo. Důvodem je podle Lijpharta snaha politické reprezentace ubránit (pomocí vnitřního semknutí s politickými oponenty) systém (stát) před nebezpečím celkové destrukce v důsledku vítězství „třetí“ síly.

Účelovou kooperaci posiluje rovněž tzv. *vícečetná rovnováha sil mezi subkulturami*, která je přímým odrazem skutečnosti, že v těchto společnostech neexistuje jednoznačná převaha jedné ze subkultur. (Lijphart, 1968, s. 217) Jaké výhody tento stav přináší? Mnohočetnost subkultur a jejich menšinové postavení totiž přispívá k ochotě elit spolupracovat. Daný stav totiž brání tomu, aby jedna ze subkultur získala rozhodující postavení v systému jako celku. Lijphart usuzuje, že pokud by tuto možnost některá ze subkultur měla (či se její představitelé domnívali, že takové postavení mají), využije ji ve svůj prospěch. Důsledkem by velmi pravděpodobně bylo ukončení kooperativního vztahu (připomínajícího hru s nenulovým součtem) a prosazení konfliktní logiky řešení sporů (tedy logiky obsažené ve hře s nulovým součtem). Porušení menšinové rovnováhy by pak mohlo transformovat konsociační model demokracie a nebylo by možné vyloučit, že v důsledku toho nedojde k zásadní proměně systému (obava je spojena s možnostmi nastolit nedemokratický politický systém). Nebezpečí je příliš velké na to, aby politici v těchto zemích mohli riskovat jakékoli porušení rovnováhy sil.

Zastánci konsociační demokracie se proto přiklánějí k názoru, že ideálním případem segmentované společnosti je takové uspořádání, kde v rámci jednoho státního celku existuje větší množství menšinových politicky artikulovaných subkultur, které tvoří vícestrannický systém, v němž žádná ze stran nemá většinové postavení (a ani ho nemůže získat). Zcela jednoznačně této tezi vyhovuje Nizozemsko či Švýcarsko. Naopak systémy Rakouska a Belgie, byť pokládány za konsociační, byly v tomto ohledu hodnoceny již v šedesátých letech jako poněkud problematické. Otázkou je, do jaké míry se dá např. federalizace Belgie počátkem devadesátých let pokládat za přímý projev snahy politických elit uchovat základy konsociačně vystavěného systému v podmín-

kách, kdy „nové“ se formující – tj. jazykový – antagonismus mezi „staršími“ formami politického štěpení překročil únosnou mez. Nebo je naopak krokem směrem k rozpadu země, tedy úspěchem dezintegračních tlaků? Obě možnosti zatím neztratily na významu. Odpověď poskytne až budoucnost, stejně jako tomu bylo v případě československé federace.

V neposlední řadě Lijphart zdůrazňuje, že je nezbytné, s ohledem na celkovou křehkost takto konstruovaných demokratických systémů, *aby nebyly vystaveny příliš velkému tlaku na rozhodovací aparát*. (Lijphart, 1968, s. 218) Například výrazné problémy s regionální zaostalostí, pokud jsou spojeny s tím, že přednostně postihují příslušníky jednoho segmentu, mohou rovněž velmi snadno vést k zablokování politického rozhodování v centru. Příčinou může být neochota představitelů „nepostižených“ segmentů pomoci „obětem“. Stejný dopad může mít snaha postižených zviditelnit se a domoci se adekvátní pozornosti za každou cenu. Stejně tak platí, že čím větší je zatížení systému v důsledku vzrůstu např. hospodářských nebo sociálních problémů (a zvláště pokud se objeví několik tlaků současně), tím větší je pro politické elity riziko, že nebudou schopny hledat konsenzuální cestu spolupráce.

I když se Lijphart domnívá, že, jak již bylo řečeno, všechny tyto aspekty lze cílevědomě posilovat, je si současně plně vědom toho, že mnohem úspěšněji se provádí v systémech, kde má konsocionalismus delší tradici. Pokud v zemi existuje tradice kooperace mezi elitami, je pravděpodobné, že systém bude schopen lépe reagovat i na nečekané tlaky a lépe řešit nové konfliktní situace. Naopak větší tlaky na systém tam, kde se model konsociační spolupráce mezi elitami teprve prosazuje, lze spojit s mnohem pesimističtějšími vyhlídkami pro uchování a rozvoj demokracie (jak dokládá nejnovější rozpad většíny středo- a východoevropských zemí).

Vztahy na úrovni mas

Pro konsociační demokracii je podstatné, že se jedná o politické uspořádání, které staví na heterogenní politické kultuře a které je schopno na úrovni politických elit vyvážit neshody a konflikty, jež by byly zákonitým důsledkem těsnějších kontaktů mezi jednotlivými subkulturami. Lijphart (1968, s. 220) se odvolává na ty autory, kteří se věnovali problematice politické komunikace a politické kultury (K. W. Deutch, W. Connor či S. Verba) a kteří se shodují v názoru, že zvýšený kontakt mezi zcela hodnotově odlišně definovanými segmenty povede mnohem spíše k posílení antagonismu (jako důsledek střetu těchto rozdílných hodnot, postojů, tradic) než k porozumění. Porozumění, které může vést k posilování vazeb, lze – a právem – očekávat od těsnějších kontaktů mezi variantami jedné kultury. Odpovídá situaci, s níž se můžeme

setkat v podmínkách homogenní politické kultury. Z tohoto odvozuje, že pro konsociační demokracie je vhodné, aby se kontakty mezi odlišnými subkulturami udržovaly na minimální úrovni, aby se stávající „štěpné linie“ zachovávaly a jejich zakonzervovanost byla vyvážena na jiných úrovních vztahů; dovolává se v této souvislosti např. Eastonova výroku o *dobrovolném politickém apartheidu*. (Easton, 1965, s. 250–251)

Vztahy uvnitř subkultur

Odmítání těsnějších kontaktů mezi jednotlivými subkulturami však klade o to větší důraz na *vnitřní soudržnost subkultur*. Ta umožňuje politické reprezentaci počítat s loajalitou příslušníků vlastního segmentu, uvolňuje jim ruce při navazování kontaktů s představiteli jiných segmentů, aniž by ztráceli legitimitu. V segmentovaných společnostech nehrozí, že by politická reprezentace byla pod stálým tlakem voličů, že by se musela trvale obávat ztráty své legitimacy v důsledku kroků, kterými navazuje vazby s představiteli jiných segmentů. Je jen velmi nepravděpodobné, že by příslušníci hlásící se k odlišným politickým kulturám byli ochotni hlasovat pro představitele jiného segmentu jen kvůli momentálnímu nesouhlasu s kroky svých reprezentantů. Jestliže k takovému sporu přesto dojde, je mnohem pravděpodobnější, že se v rámci daného segmentu objeví nová politická reprezentace. Dojde tedy k vnitřní diferenciaci. Segment však má šanci zůstat i nadále, tj. z vnějšího pohledu, kompaktní, nerozpadnout se.

Zastoupení napříč segmenty překračuje logiku konsociačního modelu. Přesto je ale nutné zdůraznit, že přinejmenším dva ze západoevropských příkladů – Nizozemsko a Belgie – dokládají, že ona zdůrazňovaná a tolik vyzdvihovaná vnitřní soudržnost segmentů není trvalá a že i po dlouhém konsociačním období může nastat zlom, jehož důsledkem je nová politická artikulace. V „nejklasičtější“ konsociační demokracii, v Lijphartově rodném Nizozemsku, již od počátku šedesátých let začali postupně navazovat vztahy představitelé dvou do té doby výrazně oddělených bloků – katolického a protestantského. V polovině šedesátých let pak poprvé v moderních nizozemských politických dějinách došlo k navázání těsnější spolupráce levých křídel konfesních i sekularizovaných stran v zemi a v důsledku toho se vytvořila – rovněž poprvé – výrazná dělicí linie mezi vládou a opozicí (představovanou právě levicovými skupinami). Jednalo se o zcela zřetelný průvodní jev postupného rozkladu segmentů, oslabení vnitrosegmentálních vazeb a porušení do té doby prakticky neprostupných bariér. Zvláště mladí voliči nebyli ochotni podporovat tradiční „rodinné“ politické strany. Výsledkem procesu bylo vytvoření jedné konfesní strany, tzv. Křesťanské demokratické výzvy, která ve

svých řadách spojila zájmy a stoupence jak katolického, tak protestantského obyvatelstva. Vznikla i řada nových politických stran, jež získávaly podporu především u mladé generace. Lijphart v této souvislosti hovoří o posunu nizozemského politického systému ze stadia konsociačního k polarizovanému modelu. (Lijphart, 1975) Nastartovaný proces však neznamenal v dané době radikální zlom, ale spíše postupnou změnu. Teprve na sklonku osmdesátých let bylo možné zaznamenat výraznější posun nizozemského stranického systému od konsenzuálního modelu spolupráce k modelu vláda–opozice.

V Belgii dosáhla svého zviditelnění jazyková štěpná rovina (na rozdíl od předchozího náboženského a třídního profilování politické sféry), jejímž dosavadním nejvýraznějším projevem je připomínaná federalizace.

Pravdou ale zůstává, že empirické výzkumy zabývající se situací první poloviny 20. století prokazují existenci vnitřní soudržnosti segmentů-bloků v daných zemích. Byla natolik výrazná, že voliči mnohdy ani nepociťovali potřebu znát blíže své zástupce. Nejednalo se o „klasický demokratický výběr“, ale pouze o potvrzení určitého kandidáta, jehož kvalita byla dána právě tím, že je navržen jako představitel konkrétního segmentu.

13.4.3 Konsocionalismus jako historický fenomén

Třetí pojetí konsocionalismu vychází z historické perspektivy politického vývoje zemí, v nichž se tento model prosadil. Za všechny lze uvést práce věnované především Švýcarsku (Daalder, 1971; McRae, 1974). Autoři shodně uvádějí, že specifická podoba vztahu mezi elitami v těchto zemích je jen velmi těžko vysvětlitelná pouhým rozbořením současného stavu kooperace mezi politickými subjekty a příslušníky jednotlivých segmentů žijících v hranicích daného státního celku. Daalder se domnívá, že kořeny podobného politického systému je nutné hledat v historických podmínkách, v nichž se tyto země nacházely v období před průmyslovou revolucí. Typické jsou odkazy na konsenzuální řešení konfliktů mezi švýcarskými kantony, které lze doložit již na sklonku 13. století. O dvě století později se k původním osmi územním celkům (Schwyz, Uri, Unterwalden, Luzern, Curych, Zug, Glarus, Bern) připojily roku 1481 Freiburg a Solothurn. Za švýcarského národního hrdinu je od té doby považován poustevník Nikolaus Flüe, jehož vystoupení na stanském sněmu umírnilo spor, ke kterému mezi kantony došlo, a pohnulo je k sepsání mírové smlouvy. Výrazně se poté konsenzuální řešení konfliktů projevilo opět v polovině 19. století (1847–1848), a to v souvislosti s občanskou válkou, v níž proti sobě stály horské katolické kantony, spojené v tzv. Sonderbundu, Slučným svazu, a liberálně orientovaní představitelé velkých měst. Po porážce Sonderbundu následovalo kompromisní řešení, jehož výrazem se stala nová

ústava, posilující ústřední moc, avšak ponechávající i nadále výrazné autonomní pravomoci členům konfederace. Od ní se odvíjí základní charakteristické rysy dnešního švýcarského politického systému.

V případě evropských konsociačních demokracií se vesměs jedná o státy, které se již ve středověku dostaly do silného tlaku okolních centralizujících se či posléze již centralizovaných státních celků. V historické perspektivě se pak jeví kooperace elit jako výrazně dlouhodobá historická zkušenost, jako obranná reakce na vnější nebezpečí, snaha ochránit vlastní mocenské pozice před možnostmi rozplynout se v rámci většího státního celku. Obranná reakce je tak pokládána za prvořadou a určující, naopak závislost mezi typem vztahů mezi elitami a charakterem vlastní společenské struktury není tak zásadní, jak předpokládá Lijphart. (McRae, 1974, s. 11–13) Přesto ani tento koncepční přístup není Lijphartovi zcela vzdálen. I on si uvědomuje případné výhody působení vnějších tlaků na politický systém a jeho představitele a pokládá je – jak již bylo řečeno – za jeden, nikoli však hlavní prvek, který může za určitých okolností usnadnit či uspíšit dohody formulované na úrovni elit. Tak tomu bylo např. v Rakousku, kde vznik velké koalice po druhé světové válce byl uspíšen a podmíněn okupací území. Podobně v Nizozemsku došlo podle Lijpharta k rozhodujícímu kroku pro prosazení konsociačního modelu v roce 1917, kdy se vojenské operace nebezpečně přiblížily k hranicím. Podobně interpretuje i navazování těsnější spolupráce a vznik velké koalice mezi katolíky a liberály v Belgii, které klade do doby boje za nezávislost a odtržení od Nizozemska (1830). Aby však dopad případných vnějších tlaků vyvolal „pozitivní“ reakci politických činitelů, musí takové ohrožení vyvolat u všech segmentů pocit společného ohrožení. Jedině pak jsou ochotni hledat (a nacházet) společná (tedy pro všechny alespoň částečně výhodná) řešení. (Lijphart, 1977, s. 66–68)

13.5 Charakteristické rysy konsociační demokracie

Podstatou teorie konsociační demokracie je definování modelu politického systému, který je tvořen čtyřmi hlavními prvky. Jejich přítomnost a kvalita je určující pro stabilitu a funkčnost celého systému. Patří sem: (a) *velká koalice*, (b) *proporcionalita*, (c) *menšinové (vzájemné) veto* a (d) *segmentální autonomie*. Zatímco posledně jmenovaná charakteristika se výrazněji vztahuje k společenskému kontextu výskytu tohoto typu politického uspořádání, a je tedy jakousi prvoplánovou podmínkou veškerých úvah o něm, tři první jednoznačně odpovídají prostředí politické hry, jsou spojené s rolí elit v daném systému,

a jsou proto i součástí úvah o aplikovatelnosti shodných postupů v obdobných sociálních podmínkách.

13.5.1 Velká koalice

Lijphart (1977, s. 25–31) pokládá za důležitý rys konsociačního politického uspořádání koaliční spolupráci relevantních, tj. politicky nejdůležitějších, aktérů. V jeho pojetí není výraz velká koalice spojen výlučně s typem exekutivního orgánu. Velká koalice je chápána širěji. Jde o soubor možností, které – zvláště v parlamentních systémech – jsou schopny zajistit (s ohledem na konkrétní podmínky) co nejširší podporu ze strany všech relevantních politických sil.

Volební váha politických stran je pouze jednou z možností, jak zjistit relevantnost konkrétních politických reprezentací a jejich schopnost kooperovat, je pouze jedním – nikoli jediným – z ukazatelů schopnosti elit nacházet důležité spojení v systému jako celku. Stejnou funkci mohou plnit i celonárodní vlády (např. Libanon 1943) či dlouhodobě funkční dohody o rozdělení podílu na mocenském rozhodování a pravidelném střídání nejdůležitějších politických stran v exekutivě doplněné legislativní paritou (případ kolumbijského *Alternación* z let 1958–1974). Logice tzv. velké koalice odpovídá svým charakterem i švýcarská sedmičlenná Spolková rada či Nizozemská sociální a ekonomická rada (SER), která je prakticky tripartitním poradním orgánem. Do modelu zapadá i rakouský kabinet v letech 1945–1966. (Lijphart, 1968, s. 213–214) Podle Lijphartova názoru by vhodným typem takového spojení byla i tzv. Pětka, ovlivňující politickou scénu v letech první Československé republiky. (Lijphart, 1977, s. 33)

Obecně lze tedy říci, že se jedná o spojení reprezentantů výrazných, politicky aktivních segmentů reprezentujících v konkrétních podmínkách nejdůležitější mocenské zájmy. Podstatou je jejich skutečný podíl na moci, přičemž vztah k volebnímu výsledku není prvořadý. Často jsou tyto tzv. velké koalice paralelní k fakticky existujícím exekutivním orgánům, doplňují je.

13.5.2 Proporcionalita

Proporcionalitou Lijphart (1977, s. 38–41) nemá na mysli pouze a výlučně prosazení a uchování proporčního volebního systému při obsazování poslaneckých křesel v legislativě. Pokládá za nezbytné, aby se proporční logika stala pro politickou reprezentaci celosystémovou hodnotou. Pokud by byla završena vytvořením většinové vlády, pak by základní princip vyvažování všech zájmů a politicky relevantních segmentů byl porušen. I v tomto kontextu je tedy konsociační model orientován na mnohem širší celospolečenské zázemí. Proporcionalita se proto nesmí nikdy projevit pouze v jednom ohledu (např.

pouze v rovině reprezentace), neboť jakékoli prosazení většinové logiky je pro tento typ společnosti příliš riskantní. Musí být přenesena i do tak „odtažitých“ rovin, jakými jsou finance a jejich přerozdělování, hospodaření se zdroji atd. Přiklání se proto k názoru, že by ve všech důležitých rozhodovacích orgánech a na všech úrovních (zvláště v centru politické moci) měly být všechny relevantní segmenty zastoupeny.

13.5.3 Menšinové (vzájemné) veto

Vzhledem k tomu, že funkční systém vyžaduje, aby v určitých fázích rozhodování došlo k jednoznačnému přijetí určitých kroků, předpokládá teorie konsociační demokracie, že i v těchto systémech nakonec přece jen může dojít k prosazení principu většinového. Jak potom ale zabránit tomu, aby se vrcholek tohoto velmi komplikovaně strukturovaného a mnoha jemnými nitkami provázaného systému nestal zápalnou jiskrou, která by zapříčinila vzplanutí odporu těch menšinových segmentů, které musely v závěrečné fázi jednání ustoupit většinovému tlaku? Pro tento případ Lijphart „formuluje“ nutný doplněk, jakousi záchrannou brzdu systému. Ta by dala menšinovým segmentům šanci zvýraznit jejich nesouhlas a přiměla ostatní – tedy momentální „vítěze“ – ke zvažování nebezpečí plynoucích z daného rozhodnutí. Může jí být *vzájemné veto* (mutual veto), resp. *negativní menšinové právo* (negative minority rule). (Lijphart, 1977, s. 36)

Jeho podoba odpovídá plně logice konsociačního modelu: nemá totiž zcela jednoznačně stanovenou podobu. Může se jednat jak o kodifikovanou, tedy ústavou a právními normami vymezenou, možnost veta využít (Rakousko, Švýcarsko), tak o čistě neformální pravidlo hry (Nizozemsko), které je všemi pokládáno za legitimní projev nesouhlasu. Vždy je to však především podpůrný prvek, který má smysl pouze v návaznosti na velké koalice.

Podstatné pro využití tohoto veta však je, že je pouze krajní možností, nikoli běžnou formou jednání. Pokud by ho bylo používáno k vydírání, nejen že může velmi snadno zablokovat celý systém, ale obrátilo by se proti tomu, kdo ho zneužívá. Lijphart proto zdůrazňuje, že ho lze použít pouze v případech, kdy přijímané rozhodnutí má charakter ohrožující životní zájmy menšinového segmentu.

13.5.4 Segmentální autonomie

Segmentální autonomie je logickým doplňkem tří předchozích charakteristik konsociační demokracie. Zahrnuje v sobě prvek samostatného rozhodování představitelů segmentu nad vlastní skupinou. Je to, jak uvádí kritička tohoto modelu S. M. Halpernová (1986), „univerzální příklad způsobu, jímž skupiny

mohou řídit své vlastní záležitosti“. Lijphart sám tento princip charakterizuje jako „právo menšiny rozhodovat o sobě v otázkách, které se týkají výlučně zájmů této menšiny“. Je opět „logickým doplňkem“ velké koalice, která má právo rozhodovat o společných zájmech celku, naopak o všech jiných zájmech a potřebách rozhodují jednotlivé segmenty prakticky autonomně. (Lijphart, 1977, s. 41) Z toho vyplývá, že princip uchování a dodržování segmentální autonomie dává segmentům právo a možnost rozhodovat o vzdělání, sociálních službách, o infrastruktuře dané skupiny obyvatel. Segmenty proto musí být politicky vnitřně organizované, musí být odpovědné vlastní autoritě, musí mít oblasti zájmů, v nichž se liší od jiných subkultur i od zájmu státu jako celku.

Ideálním případem institucionalizace takové segmentální autonomie je – opět logicky – federalismus. Je ale nutné zdůraznit, že federalismus je vhodným řešením především a pouze tehdy, pokud segmentace a její politické vyjádření odpovídá i územnímu rozmístění segmentů, tedy vyhovuje v současnosti přednostně národním komunitám. Není tato poznámka poněkud nadbytečná? Rozhodně nikoli, neboť i klasické západoevropské federace prokazují, jak složité mohou být cesty snažící se řešit územní a komunitární zájmy. Stačí připomenout proces, který provázal vznik nového kantonu Jura ve Švýcarsku (zakončen byl v roce 1978). Zvláštní pozornost si jistě zaslouží i složitá, tři desetiletí trvající cesta Belgie k federativnímu uspořádání. Na jejím konci (1993–1995) bylo přijetí nové ústavy, jež se vyrovnává s poměrně komplikovaným souborem vztahů mezi regiony (vlámským, valonským a Brusel-hlavní město), jazykovými komunitami (vlámskou, valonskou /francouzskou/ a germanofonní /německou/), centrální federální vládou, deseti provinciemi a místní správou.

13.6 Dynamika vývoje západoevropských konsociačních demokracií

Pokud jde o západoevropské konsociační demokracie, lze podle nejnovějších výzkumů dospět k závěru, že ani těmto zemím není možné přisoudit charakter zakonzervovanosti. I tyto společnosti nabízejí bez ohledu na existující legalizovaný systém politického rozhodování četné možnosti k propojování zájmů jednotlivých specifických segmentů, mnohdy si je přímo vynucují. Přesto dopad takových posunů na politickou scénu je zatím spíše marginální a nelze prokázat (avšak ani jednoznačně vyvrátit), že by se podílel na zásadních proměnách mocenského uspořádání v daných systémech. Lze připomenout příklad Nizozemska, oné „klasické“ konsociační demokracie, kde na sklonku šedesátých let došlo ke zcela zjevným posunům ve volebních preferencích zvláště u příslušníků mladé generace. To umožnilo vznik nových stranických